

Збірник наукових праць

**Актуальні проблеми
філології та
перекладознавства**

2019, № 18

Scientific journal

**Current issues of
linguistics and
translation studies**

2019, Issue 18

Хмельницький 2019

Засновник і видавець: Хмельницький національний університет

Наукова бібліотека України ім. В.І. Вернадського <http://nbuv.gov.ua/j-nt/apftp>

Журнал включено до наукометричних баз:

Google Scholar <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=UE4UR2oAAAAJ>

Головний редактор Паралунга Інна Богданівна, доктор філологічних наук, доцент, професор Хмельницького національного університету

Заступник головного редактора. Голова редакційної колегії Бойко Юлія Петрівна, доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри германської філології та перекладознавства Хмельницького національного університету

Відповідальний секретар Давидюк Юлія Борисівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології та перекладознавства Хмельницького національного університету

Члени редакційної колегії

Гавриш М. М. – канд. філол. н., Гнатюк М. І. – д-р філол. н., Гринцева А. П. – канд. філол. н., Купчинська З. О. – д-р філол. н., Марчук Л. М. – д-р філол. н., Олійник Л. В. – канд. філол. н., Папушина В. А. – канд. філол. н., Приймак І. В. – канд. філол. н., Станіславова Л. Л. – канд. філол. н., Торчинська Н. М. – канд. філол. н., Торчинський М. М. – д-р філол. н., Холод Ульяна – PhD (м. Оломоуц, Чеська Республіка), Яничини А. М. – канд. філол. н., Шуляк С. А. – д-р філол. н., Базилюк Маріна – PhD (м. Декор, штат Айова, США), Белнарова-Гібова Клаудія – PhD (м. Пряшів, Словаччина), Кшановська-Ключевська Ельжбета – PhD (м. Краків, Польща), Панасенко Наталія – д-р філол. н. (м. Трнава, Словаччина), Козловський В. В. – д-р філол. н., Славова Л. Л. – д-р філол. н., Коломієць Л. В. – д-р філол. н., Колегасва І. М. – д-р філол. н., Ніконова В. Г. – д-р філол. н., Єсипенко Н. Г. – д-р філол. н., Ємець О. В. – канд. філол. н., Давидюк Ю. Б. – канд. філол. н., Тимошенкова Т. М. – канд. філол. н.

Технічний редактор Кравчик Ю. В. – канд. екон. н.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Хмельницького національного університету, протокол № 3 від 31.10.2019

Адреса редакції: Україна, 29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 11, Хмельницький національний університет редакція журналу "Актуальні проблеми філології та перекладознавства"

☎ +38 (0382) 67-51-08

e-mail: apfp.khnu@gmail.com

web: <http://journals.khnu.km.ua/index.php/apfp>

http://lib.khnu.km.ua/visnyk_apfp.htm

Зареєстровано Міністерством юстиції України.
Свідчення про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 17809-6659Р від 29 березня 2011 року

© Хмельницький національний університет, 2019
© Редакція журналу "Актуальні проблеми філології та перекладознавства", 2019

ГЕРМАНІСТИКА: СУЧАСНІ АСПЕКТИ ЇЇ ДОСЛІДЖЕННЯ

БОЙКО Ю. П. ФРЕЙМОВІ СІТКИ У ГІПОТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЯХ	5
ДАВИДЮК Ю. Б. ТЕМПОРАЛЬНІ НОМІНАТОРИ В ХУДОЖНІХ ТВОРАХ О.ГЕНРІ	10
ЄМЕЦЬ О. В. ФОНОСТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ У ТЕКСТІ ЯК ТИП ВИСУНЕННЯ: ПРАГМАТИЧНІ І ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ АСПЕКТИ	13
МОЦНА Л. С. ЕКФРАЗИС ЯК ФОРМУЛА ЕКСПЛІКАЦІЇ КОНЦЕПТІВ МИСТЕЦТВА МОВОЮ МЕТАФОРИ	16
НАЗАРЕНКО О. В., ДЕМЕНКОВА К. В. СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВТІЛЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ СХОДУ У СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ТВОРАХ ПРОЗОВОЇ ФОРМИ	20
СКІБА К. М. ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД, ЩО ГРУНТУЄТЬСЯ НА «СКОПОС-ТЕОРІЇ», ЯК ІНСТРУМЕНТ СУЧАСНОГО ПЕРЕКЛАДАЧА	25

ПРОБЛЕМИ ФІЛОЛОГІЇ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

ГУЛА Л. І. ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ЛЕКСИКА: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ	31
КОЛОМІЄЦЬ І. І., КУЯН Д. М. ДІЄСЛОВА НА ПОЗНАЧЕННЯ РУХУ, ПЕРЕМІЩЕННЯ У ТВОРАХ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ «ЧОРНИЙ ВОРОН. ЗАЛИШИНЕЦЬ», «ЧОРНЕ СОНЦЕ» ТА «МАРУСЯ»)	35
ОЛІЙНИК Л. В., РУДОМАН О. А. «КАЗАННЯ ПРО ВЛАДУ» ПЕТРА МОГИЛИ ЯК ЗРАЗОК ОРИГІНАЛЬНОЇ БАРОКОВОЇ ПРОПОВІДІ	40
ОСІПЧУК Г. В. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ <i>ЇЖА</i> В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПРИКМЕТАХ ТА ПАРЕМ'ЯХ	44
ПОДЛЕВСЬКА Н. В. МОВНА ОСОБИСТІТЬ ФІЛОЛОГА-ПЕРЕКЛАДАЧА У МІЖКУЛЬТУРНИЙ КОМУНІКАЦІЇ	48

ТОРЧИНСЬКА Н. М. РОЗВИТОК ПОЛЬСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА У СЕРЕДНЬОПОЛЬСЬКИЙ ПЕРІОД	54
ЦАРАЛУНГА І. Б., КОВАЛЬ М. І. ПОНЯТТЯ МОВНОЇ ВАРІАТИВНОСТІ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ	61
ЯНЧИШИН А. М. ДЕНОТАТНО-НОМІНАТИВНА СТРУКТУРА ВЛАСНИХ НАЗВ ТОВАРІВ ЯК СКЛАДНИК УКРАЇНСЬКОЇ ОНОМАСТИЧНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ	65

ОБМІН ПРАКТИЧНИМ ДОСВІДОМ, МЕТОДИКАМИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

SASZKO IRENA „OTO CZŁOWIEK”. APOKRYFICZNY OPIS MEKI PAŃSKIEJ W RAMIĄTCE KRWAWEJ OFIARY ABRAHAMA ROŻNIATOWSKIEGO	69
---	----

УДК 811.161.2'373.421:331.102.344]:821.161.2.0(092)
DOI: 10.31891/2415-7929-2019-18-35-39

КОЛОМІЄЦЬ І. І., КУЯН Д. М.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ДІЄСЛОВА НА ПОЗНАЧЕННЯ РУХУ, ПЕРЕМІЩЕННЯ У ТВОРАХ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ «ЧОРНИЙ ВОРОН. ЗАЛИШИНЕЦЬ», «ЧОРНЕ СОНЦЕ» ТА «МАРУСЯ»)

У статті проаналізовано лексико-семантичні особливості дієслів руху, переміщення у творах Василя Шкляра – творця сучасних українських бестселерів. Розглянуто ядерні і периферійні значення в парадигматичній структурі дієслів. Теоретичні відомості підкріплені ілюстративним матеріалом. Твори письменника – унікальні, вони поєднують достовірні історичні факти, розкривають тему національної справедливості, вміщують багате джерело нетривіальної лексики, яка чекає фундаментальних досліджень.

Ключові слова: дієслова руху та переміщення, лексико-семантична група дієслів, лексико-семантична мікросистема, процесуальна ознака, синонімія, стійкі сполучення слів.

KOLOMIETS I., KUJAN D.

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

VERB ON THE DESIGNATION MOVEMENT (BASED ON VASYL SHKLIAR'S WORKS "RAVEN", "THE BLACK SUN", "MARUSYA")

The article describes a lexical-semantic group of verbs to denote movement. This group is one of the most widely used in modern Ukrainian literary language, based on human vitality, because the movement is reflected in the human mind and is manifested in the numerous list of linguistic means. Movement verbs have one of the central positions in the vocabulary of all languages, which testifies to the dynamism of life. Common linguistic and contextual synonyms, as well as phraseological units that are correlated with verbs to denote movement, have been identified.

Nuclear and peripheral values of the semantic field of verbs for motion designation are considered. The verbal tokens that characterize the movement of the heroes of the work are described.

The article identifies and systematically analyzes the verbal synonyms of the artistic language of Vasil Shklyar's works, outlines thematic groups of synonyms to indicate the movement of persons, describes the peculiarities of the semantic structure and patterns of functioning of synonymous units of artistic prose.

The article allows to establish the functional-semantic features of movement verbs and to define individual-author's tokens in the Vasil Shklyar's works. Attention is paid to the fact that synonyms play an important stylistic role, they have additional stylistic and semantic shades, different content, differ in emotional color, stylistic belonging to a particular genre of language, exhibit different frequency of use in language.

To convey the process of moving in space, the author uses a wide range of common synonyms that belong to the main lexical stock.

It is determined that the given synonyms differ from each other by the nature of the movement, the intensity and depth of the action, the duration, the participation of other persons or means in the movement, the nature of the situation, the stylistic component.

Keywords: movement verbs, lexical-semantic verb group, synonymy, lexical-semantic microsystem, procedural feature, stable word combinations.

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується підвищенням інтересом до вивчення лексико-семантичних мікросистем. У ході детального та всебічного аналізу мовних одиниць пріоритетним є метод виокремлення, який дозволяє дослідити мікросистему від синонімічних ланцюгів до лексико-семантичних полів [2, 92].

Однією з найбільш досліджуваних є лексико-семантична група дієслів на позначення руху, переміщення, які позначають «зміну положення кого-, чого-небудь унаслідок обертання, коливання, переміщення і т. ін.» [1, 1045]. Феноменом руху зацікавлені не лише мовознавці, його всебічно розглядають психологи, філософи (онтологи). Адаже у назване поняття можна вміщувати багато суттєвих значень і досліджувати його як будь-який розвиток, взаємодію чи зміну стану об'єктів, спричинених цими взаємодіями. Маючи багатогранні можливості, рух знаходить відображення у свідомості людини і прозяв у чисельному списку мовних засобів, одним із яких є дієслово як виразник ідеї динамічного процесу.

Аналіз останніх джерел. Лексико-семантична група дієслів на позначення руху, переміщення є предметом активного дослідження у працях як зарубіжних, так і вітчизняних мовознавців. Різноманітність таких дієслів досліджували Н. Іваницька (порівняння з відповідниками в англійській мові); І. Шпенюк, В. Русанівський (вивчення семантичного поля дієслів руху з прихованим локативним компонентом); І. Вихованець, В. Войцехівська, Є. Тимченко (лексико-граматичні особливості дієслів руху); Ф. Рожанський, А. Смірницький (вираження семантики напрямку руху), А. Кошелев (розгляд когнітивних структур окремих дієслів); В. Гак (рух в ономасологічному аспекті та в теорії функціональної граматики); Е. Годубкова, Р. Лангакер, Л. Талмі (рух в когнітивній лінгвістиці); А. Конобієва (дієслова руху з локальними префіксами); В. Ільїн, І. Ковалик, Т. Возний, Л. Гумецька, Л. Юрчук, І. Корнецький, С. Соколова

(словотворчі та формотворчі особливості дієслів переміщення); Л. Паламарчук, І. Опипко (лексико-семантичні особливості дієслів руху). Різномасштабно дієслова руху описуються у наукових розвідках Є. Владиславського, М. Всеволодова, Є. Кубрякової, Н. Лажо, М. Лесюк, О. Митрафанової, А. Шахматової та інших дослідників.

Дієслова на позначення руху переміщення розглядаються в лінгвостилістичних аналізах матеріалів творів Лесі Українки (І.Олійник), Михайла Коцюбинського (Л. Паламарчук), Максима Рильського (І. Колесник), Павла Грабовського (Ю. Редько), Івана Франка (І. Опипко), Михайла Стельмаха (Н. Миронюк) тощо.

Постановка проблеми. Незважаючи на чисельні дослідження лексико-семантичної групи дієслів на позначення руху, переміщення, мовознавці висвітлюють її неоднаково. Відмінні погляди на досліджувану групу виникли у процесі створення різних класифікацій, які, зі свого боку, проводяться за різними аспектами, адже рух є складним, багатограничним поняттям. Вивчення та аналіз дієслівних лексем на позначення руху, переміщення на матеріалі творів Василя Шкляра сприяє кращому розумінню вказаної лексико-семантичної групи зокрема та явища синонімії в цілому, адже названа група вербальних лексем була описана лише частково у праці І. Матюшко «Лексика роману Василя Шкляра «Залишенець. Чорний ворон» [3], але не була об'єктом окремого дослідження, що засвідчує її актуальність.

Мета дослідження – встановити функціонально-семантичні особливості дієслів руху/переміщення та визначити індивідуально-авторські явища їх уживання в історичних романах Василя Шкляра «Чорний ворон. Залишенець», «Чорне сонце» та «Маруся».

Виклад основного матеріалу. Визначена група дієслів взята за об'єкт дослідження небезпідставно, адже саме дієслова зі значенням руху займають одну із центральних позицій у лексиконі усіх мов, що свідчить про динамізм життя людини.

У сучасній українській мові дієслова руху/переміщення утворюють чисельну групу семантично співвідносних дієслів, які відтворюють процесуальну ознаку особи різними семантичними відтінками зі стрижневою лексемою *іти*: *ходити, ступати, простувати, прямувати, крокувати, шкандибати, крастися, блукати, нікати, метушитися, кружляти, маневрувати, метатися, чимчикувати, їхати, вирушати, виїжджати, виружатися, літати, переноситися, сягати, носити* [4, 647].

Автор послуговується здебільшого загальноновими лексемами, вживаючи найактивніше лексему *іти* – «ступати ногами, пересуватися, рухатися, змінюючи місце в просторі» [СУМ, IV, 53]. Дієслово *іти* передає процес переміщення як однієї особи, так і групи осіб: *До лісу пішов без зброї, взявши лише мандат на право оголошувати амністію* [9, 70]; *Повечерявши, він пішов навір вартувати отаманову ніч* [9, 46]; *А ген пішов Шухевич, Хунта, Палій, Мілан, Фінік, Солдат, пішли Гал, Змій і тінню пішов Тінь, пішов я, а зі мною пішов мій ровесник двадцятишестимісячний Василь Симоненко* [11, 5]; *Повернувшись на базу (після того як нас замінили на блокпосту), ми пішли скупатися в Озівському морі* [11, 14]; *Важким кроком пішли вони у бік лісу, раз по раз озирнувшись на те місце, де, зібравшись у коло, телотали денікінці* [10, 166]; *Взявшись за руки, вони пішли в той бік, куди показав коваль* [10, 201].

Дієслово *ступати* письменник використовує для того, щоб підкреслити динамічні зміни руху та вказати на нестатичне положення тіла – «переставляючи ноги, роблячи кроки, змінювати місце в просторі, рухатися, йти» [СУМ, IX, 805]: *Вони часто, щоб замести на снігу свої позначки, ступають один одному в слід, тягнучи за собою сілля...* [9, 140]; *Попереду ступала Меланя з гасовим ліхтарем у руці* [9, 242]; *Я здається, навіть розлучився ходити – ступав, мов на дерев'яних ходулях, то віддаляючись од своєї попутниці на добрих три метри убік, то нашоухуючись на неї плечем* [11, 5]; *Високий, тонкий, на довгих журавлиних ногах, він ступав на землю легко і сторожко, наче дослухався премудрості Омара Хайяма, котрий усім людям радив обережно ступати на землю, адже ніхто з нас не відає, на чій зинці він наступає* [11, 7]; *Попереду трійками рухалася кіннота, за нею їхали на возах піші (по шість-вісім чоловік на підводі), услід за піхотою твердо ступали товстими волохатими ногами вагові коні — вони тягли дві польові гармати разом із гарматами* [10, 178]; *Старий дубав попереду, кривуля, обминаючи мочарі, за ним слід у слід ступала Маруся, а позаду повагом, як болотяний журавель, переставляв ногами Мирон із веслами на плечі* [10, 205].

У досліджуваній творчості часто фіксованим виступає дієслово не спрямованого руху *ходити*, ця лексема позначає переміщення об'єкта по землі (твердій поверхні) – «ступати ногами, переміщатися, змінювати місце в просторі (перев. в різних напрямках) протягом певного часу» [СУМ, XI, 105]: *Ворон нічого не бачив далі коневої зриви, і раптом він зрозумів, що Мудей також збився з дороги, ходить колами, сліпо місить розсасе поле* [9, 64]; *Зажуритися чоловік, ходити, як припутень, не їсть, не п'є, світ йому не милий* [9, 12]; *...по садочку ходить та й ходить, а тоді замість теляти, яке хвостом метля, ми доточили свої слова...* [11, 49]; *...затримає спектакль, хоч у залі було повно глядачів, але це були наші люди — вата на українські вистави не ходить...* [11, 58]; *Нарешті коваль зняв заліzza, Мирон вбіг на ноги, та, ступивши крок, похитнувся — він розлучився не лише бігати, а й ходити по-людському* [10, 198]; *Я б вам не радив туди ходити, — сказав він так само, як говорив їй Станімір* [10, 278].

Лексема *прямувати* не є активно вживаною у художніх творах, адже вона позначає конкретний напрямок і зазвичай вживається з прийменниками – «пересуватися у просторі, крокуючи» [СУМ, VIII, 370]:

Серед пожухлих стерень туди тяглася широченька доріжка, і ми, нам'ятаючи напучення отця Тимофія, сміливо попрямували нею у бік кордону [9, 284]; ...з-за кожного тищу стирчали вуха і кілька пар очей прилядалося до цієї незвичайної процесії, що гордо попрямувала до червоного штабу [9, 123]; Однак і ті, й ті знов позадували, даючи дорогу пістрявій процесії, яка прямувала до міської Думи [9, 128]. Помірно вживаним є дієслово руху, переміщення простувати – «рукатися в певному напрямку; перемішатися, прямувати куди-небудь» [СУМ, VIII, 304]: Дівчина дійшла до переходу і попростувала на червоне світло, заєвствіє міліціонерів, молоденький сержант у білих рукавичках підійшов до неї (а не вона до нього) [11, 82]. Також Василь Шкляр вживає зазначену лексему із семантикою «іти куди-небудь навпростець, скорочуючи шлях»: Ішли ми так, як нараєв нам отець Тимофій, простували, можна сказати, не озируючись [10, 271].

Лексема шкандибати – «ледве йти; кульгати» [СУМ, IV, 393] зрідка зустрічається у досліджуваних творах, найчастіше автор використовує її для підкреслення емоційного стану незадоволення об'єкта, небажання рухатися або для того, щоб показати низьку швидкість пересування персонажа: Чорновець пошкандибав у бік млина, і тут на зреллі його престремі кінний роз'їзд [9, 40]; Ганюся з матір'ю, вхопивши на ходу одержину, повилітали з хати, а Танасиха шкандибала за ними вслід... [9, 108].

Інтенсивно вживане в аналізованих творах дієслово чимчикувати – «іти швидко, поспішно, часто ступаючи» [СУМ, XI, 324] підкреслює повільну ходьбу: Невдовзі до бараку старшин зайшов молоденький «денікінець», якого сторожа на брамі навіть не запитала, куди він оце чимчикує [10, 164]; Дідок виніс із клуні дожевелезні вєсла, ще й не дуже хотів їх давати Миронові нести, але Мирон наполіг, і вони почимчували в п'ятні з хутора Вищенького в низьку [10, 205]; З аудиторії вирунув Семен Ковба, вирунув з «хвостом», жалібно підібгав його і почимчував довгим коридором, не сказавши нікому й слова [11, 79]; Та в шопі ж вона, у шопі, – сказав дід Кирило і поволеньки, як і належить старим дідам, почимчував у шопу, але назад вискочив, як хлопчак [11, 86]; Джус чимчикує додому і, видно, таки повірив, що це крук, бо за гроші – ні слова [11, 100].

Лексемі маневрувати – «пересуватися, обходячи перешкоди; лавірувати» [СУМ, IV, 619] фіксовано тільки в одному художньому творі, це дієслово автор використовує тоді, коли описує картини бою чи лише готовність до нього: Партизанити краще малим загonom: зручніше маневрувати, переховуватися, уникати переслідувань, та й харчуватися легше [9, 43]; Але ж молоді, насакають трійками, ніби в них тут за отамана Ларіон Загородній, котрий часто ділив свій загін на трійки, бо саме так найзручніше маневрувати і нападати зненацька на советських активістів та іншу більшовицьку мерзоту [9, 258].

Для опису обережного та безшумного пересування автор послуговується лексемою крастися – «непомітно йти, пробиратися кудись, підходити» [СУМ, IV, 328]: Залишалось одне: розібрати сніпки на покрівлі, тихо прокрастися всередину, а там воно покаже [9, 103]. Як бачимо, дієслово вживається автором досить рідко, так як має вузьке значення. Менш продуктивно вживаним також є дієслово руху, переміщення вирушати – «починати йти, їхати; виходити, виїжджати звідки-небудь, направлятися кудись» [СУМ, I, 477]: – Ой, ідеш ти в далеку дорогу, соколе наш, вирушаєш туди, де вітер не віє, сонце не гріє, де пташки не співають, зіроньки не сяють... [9, 108]; – Ой, на кого ж ти, соколе, нас покидаєш, у які краї вирушаєш? У краї темні, краї холодні, де дзвони не дзвонять, де люди не ходять... [9, 110]; Галичани мусили едосвіта завагозуватися в Житомирі й залізницею вирушати на Київ через Козятин, а Марусі дозволялося приєднатися до них біля Фастова – і то лише з кінним загonom [10, 36]; Тут вони мусили розпроцатися, бо Кравець вирушав на Печерськ до жіночої гімназії, де осів штаб генерала Бредова... [10, 133].

Дієслова, що позначають нецільовий рух, у творі вживаються разом із прийменниками із значенням місця дії, вони окреслюють місце та територію, на якій вона відбувається. Серед таких дієслів помітна лексема блукати – «ходити, їздити і т. ін. без певної мети і напрямку; ходити, їздити навмання, не знаючи шляху, напрямку» [СУМ, I, 203]: ... мусимо перегрупуватися, щоб кожен чітко знав свій район, своє місце відповідальності, щоб ми з вами, панове, діяли за чітко виробленим планом, а не блукали лісами де кому заманеться... [9, 175]; Наближався вечір, сльотава сутінь густішала, добре було видно лише білого коня, що неприкаяно блукав полем [9, 234]; Тільки-но зважиться чоловік попрошувати вночі тамечки, дивись – уже водить. І то блукатиме аж до ранку, поки не розвидниться [11, 91]; Якось у березні йшов Захарко до лісу (він любив поблукати лісом), а хлопчача за ним [11, 128]; Він навіть дозволив сотнику взяти ще й поручника Грняка, але сказав, що полоненим не годиться блукати містом без нагляду, тому їх супроводжуватиме денікінський прапорщик [10, 157]; ...потім вона заблукала на дальній куток Тихі Верби, за яким у дубині «ненароком» набрела прамісінько на червону заставу [10, 265].

Ще однією лексемою, якою продуктивно послуговується автор на позначення руху, переміщення, є метушитися, себто «рукатися безладно, похапливо або заклопотано» [СУМ, IV, 694]: Ніхто не вибігав на вулицю, не метушилася, проте з-за кожного тищу стирчали вуха і кілька пар очей прилядалося до цієї незвичайної процесії, що гордо прямувала до червоного штабу [9, 122]; – Проході! Ослобоніть проході! – метушилося біля входу четверо міліціонерів, розникаючи спритників, котрі хитрувалися не прогавити того, що буде надері [9, 286]; Нікому до мене не було ніякого діла, ніхто в цей бік не пові і бровою, однокурсники метушилися біля сортувальні, підіймаючи авторитет Геннадія Петровича... [11, 81]; Цей новенький хлопчина із 23-ї бригади так запанікував перед боєм, що опинився серед нашої сотні, метушився,

кидає на всі боки, запитуючи, чи немає у когось зайвої каски чи бодай наколінників [11, 6]; Навідники заметушилися біля панорам, та вийшов пищик [10, 63–64]; Презирлива усмішка не сходила з Марусиного обличчя, і це доконала Мозоліна: вони тут усі метушаться, хвилюються, а ця відьма їх мовби не помічає, вони для неї порожнє місце [10, 301]. Висока активність вживання цієї лексеми зумовлена тим, що вона допомагає читачеві зрозуміти не лише наявність руху особи, а і підкреслити її емоційний стан.

Досліджуючи текстовий матеріал художніх творів ми помітили, що лексемі кружляти – «рухатися навколо кого-, чого-небудь, описуючи кола; (перен.) постійно перебувати біля когось, чогось» (СУМ, IV, 371) автор у більшості використовує для позначення руху риб та птахів, а не людей: Розтустивши крила й пістряві хвости, вони кружляли один довкола одного, походжали то боком, то околяса, погрозиливо квокали, а потім, як і годиться півням, затіли бірку [9, 309]; у тій гарячій шовковій течії, так рідно було купатися, що ми кинулися в неї голі-голісінькі, кинулися безсоромно, неначе діти, і довкола нас радісно закружляли золоті рибки [11, 89]; І тільки-но заснує, як відразу вродилося небо над Кольком, та таке темне, захмарене, а в ньому ширяє вєлетєнський чорний птах і все кружляє над селом та зирє скляним оком на їхню повітку [11, 101].

Як засвідчує аналізований матеріал, романи Василя Шкляра мають багатий арсенал динамічної групи лексеми, так ми можемо стверджувати, що майже всі лексеми синонімічного ряду із стрижневим дієсловом «іти» наявні у романах письменника у більшій чи меншій частотності вживання.

У сучасній українській мові на позначення руху, переміщення вживається достатня кількість фразеологізмів. Ми помітили, що Василь Шкляр продуктивно використовує їх у своїх творах, додаючи певного колориту до сюжету, зокрема накивати п'ятами – «утікти, відправитися, виїхати куди-небудь, залишивши своє місце проживання» [7, 525]. Особливо цікаво автор послуговується цим фразеологізмом у творі «Залишнець»: Змушені були притечатати й водія легкової машини, який повіяся ганебно, — завіши двигун, хотіє було сам-один «накивати колесами»... [9, 304]. Автор трансформує фразеологізм, щоб адаптувати його до тексту, але його значення при цьому залишається незмінним. Наведемо інші ілюстративні матеріали: Хтось із хлопців сказав, що це будинок тутешнього прокурора, який накивав звідси п'ятами разом з усім сімейством [11, 20]; – Недоумок ти! – скреготнув зубами Гі зі свого «дзоту», та таким голосом, що й сам чорт налякає і мерці обличчя мене й накивав п'ятами услід за Гю. [11, 86]; Командант Вібе через перекладача пояснив, що той накивав п'ятами і, ніби не довіряючи своєму тлумачеві, пробіг пальцями правої руки по долоні лівої [10, 26]; Перевдягнувся жінкою і вдосвіта разом з німцями зробив так, як їхній командант Вібе показує на долоні, — накивав п'ятами [10, 27].

Фразеологізм зриватися (зірватися, зметнутися, схоплюватися схопитися та ін.) на рівні ноги – «швидко вставати випрямлюючись» (СУМ, V, 437) автор активно вживає у всіх аналізованих нами творах: Побачивши козаків, Ворон зів'єся на рівні, і Воекулка заважає, що отаман уже без пере'язі, працяця його одужала [9, 196]; «Сестра Ольга» перекинулася навзак, та швидко схопилася на рівні [9, 369]; – Пацани, в кого є гітара?! – схопився на рівні Штена. – Негайно потрібна гітара! [11, 48]; І коли чорт утік, у мене ераз просвітліло в голові – що за мара, що це воно діється? – я зів'єся на рівні й проказав сумирно: – Я ж не знав, що це так небезпечно [11, 86]; Можна було зводитися на рівні й бігти до лісу, але щось тримало їх тут, вони не могли зрушити з місця [10, 165]; – Пані отаманшо, – зів'єся на рівні Ангел. – Тепер до Несміянова я без вас не поїду [10, 179].

Якразим прикладом є фразеологізм кидати ноги на плечі. Фразеологічний словник української мови [7] подає його значення, як «примовка у тих випадках коли хто-небудь, зібравшись у дорогу, більше всього планує рухатися пішки» [7, 555]. Однак у процесі дослідження ми можемо простежити тенденцію, що автор використовує вказаний фразеологізм на позначення «тікати, бігти, йти геть», таке тлумачення подає «Фразеологічний словник української мови» [6, 113]. Наведемо ілюстративні матеріали із художніх творів В. Шкляра: Один, щоправда, якось таки прослизнув поміж оглашеними «будьонівцями» й кинув ноги на плечі [9, 53]; Я схопився із щасливої лавиці й кинув ноги на плечі [11, 82]; Це був відомий партизанський маневр, коли на знехваленку від страху піхтуру, що кидає ноги на плечі, знезацька налітає кіннота й вирубує всіх до ноги [10, 63]; Тільки відійшовши далі від брами, полонені кидали ноги на плечі й бігли до лісу [10, 198].

Висновки. На сучасному етапі розвитку мовознавства дедалі більше вивчаються лексико-семантичні мікросистеми, а особливо клас дієслів на позначення руху, переміщення. Для передачі процесу переміщення у просторі автор використовує широкий перелік загальномовних синонімів, які належать до основного лексичного фонду. Автор майстерно обирає для кожної конкретної ситуації саме ті лексеми, які передають необхідні відтінки настрою та атмосфери, що дозволяють читачеві краще зрозуміти сюжет та усвідомити особливості його мовного втілення в тексті.

Перспективи використання результатів дослідження. У процесі дослідження було встановлено чисельний ряд лексем на позначення руху/переміщення у художніх творах Василя Шкляра, але досліджувані джерела не є вичерпними. У подальшому варто приділити увагу іншим лексико-семантичним групам дієслів, а особливо на позначення інтелектуальної діяльності людини, стану і процесу, ментальних і соціальних дій суб'єкта.

Умовні скорочення

СУМ – Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
2. Іванницька Н.Б. Дієслівне вираження мікрокатегорії «рух» в українській та англійській мовах / Н.Б. Іванницька // Наукові записки : Зб. наук. праць. Серія: Філологічні науки. – К. : КДПУ, 2009. – № 86. – С.92–105.
3. Матюшко І. О. Лексика роману Василя Шкляра «Залишенець. Чорний ворон» // «Перспективи розвитку філологічних наук» – Харків : Гельветика, 2015. – с. 19–21.
4. Словник синонімів української мови [У 2 т.] / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. – К. : Наукова думка, 1999–2000. – 1028 с.
5. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980.
6. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови – К. : Освіта, 1998. – 224 с.
7. Фразеологічний словник української мови / АН України, Ін-т укр. мови; [уклад. : В. М. Білоноженко та ін., редкол. : Л. С. Паламарчук (голова) та ін.]. – Київ : Наукова думка, Кн. 1. – 1999. – 984 с.
8. Шевчук Г. Я. Основні аспекти дослідження семантико-структурної групи дієслів переміщення української мови / Г. Я. Шевчук // Поліграфія і видавнича справа. – 2009. – № 2. – С. 83–88.
9. Шкляр В. М. Залишенець. Чорний Ворон / Василь Шкляр. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2011. – 384 с.
10. Шкляр В. М. Маруся : роман / Василь Шкляр. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. – 320с.
11. Шкляр В. М. Чорне Сонце : збірка / Василь Шкляр. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. – 304 с. [Електронна версія -http://shron1.chtyvo.org.ua/Shklyar_Vasyl/Chorne_sontse.pdf].

References

1. Velykyi tлумачnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / [Uklad. i holov. red. V. T. Busel]. – K. : Irpin: VTF «Perun», 2009. – 1736 s.
2. Ivanytska N.B. Diieslivne vyrazhennia mikrokatehorii «rukh» v ukrainskii ta anhliiskii movakh / N. B. Ivanytska // Naukovi zapysky : Zb. nauk. prats. Seria: Filolohichni nauky. – K. : KDPU, 2009. – № 86. – S.92–105.
3. Matyushko I. O. Leksyka romanu Vasylia Shklyara «Zalyshenets. Chornyi voron» // «Perspektyvy rozvytku filolohichnykh nauk» – Kharkiv : Helvetyka, 2015. – s. 19–21.
4. Slovnyk synonimiv ukrainskoi movy [U 2 t.] / A. A. Buriachok, H. M. Hnatiuk, S. I. Holovashchuk ta in. – K. : Naukova dumka, 1999–2000. – 1028 s.
5. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tt. / AN UR.SR. Instytut movoznavstva; za red. I. K. Bilodida. – K. : Naukova dumka, 1970–1980.
6. Uzhchenko V. D., Uzhchenko D. V. Frazeolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy – K. : Osvida, 1998. – 224 s.
7. Frazeolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy / AN Ukrainy, In-t ukr. movy; [uklad. : V. M. Bilonozhenko ta in., redkol. : L. S. Palamarchuk (holova) ta in.]. – Kyiv : Naukova dumka, Kn. 1. – 1999. – 984 s.
8. Shevchuk H. Ya. Osnovni aspekty doslidzhennia semantiko-strukturalnoi hrupy diiesliv peremishchennia ukrainskoi movy / H. Ya. Shevchuk // Polihrafiia i vydavnycha sprava. – 2009. – № 2. – S. 83–88.
9. Shklyar V. M. Zalyshynets. Chornyi Voron / Vasyl Shklyar. – Kharkiv : Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho Dozvillia», 2011. – 384 s.
10. Shklyar V. M. Marusia : roman / Vasyl Shklyar. – Kharkiv : Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho Dozvillia», 2014. – 320s.
11. Shklyar V. M. Chorne Sontse : zbirka / Vasyl Shklyar. – Kharkiv : Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho Dozvillia», 2015. – 304 s. [Elektronna versia -http://shron1.chtyvo.org.ua/Shklyar_Vasyl/Chorne_sontse.pdf].

Рецензія/Peer review : 27.08.2019

Надрукована/Printed : 08.10.2019